

vol. 13, 2026, 209–222

Devoted to the Past, Looking to the Future

Thirty Steps of the Be-JA Road

Наблюдения върху група капаци на саркофази от провинция Долна Мизия (II–III в.)

Елина Анастасова ^a

^a Изследователска група Старо изкуство, Сектор Изобразителни изкуства, Институт за изследване на изкуствата, Българска академия на науките, София, България, ул. Кракра 21; elina.anastasova@abv.bg”

Observations on a group of sarcophagus lids from the province of Lower Moesia (2nd–3rd c. AD)

Elina Anastasova ^a

^a Research group Ancient Art, Department Fine Arts, Institute of Art Studies, Bulgarian Academy of Sciences, 21 Krakra str., Sofia, Bulgaria; elina.anastasova@abv.bg

ABSTRACT:

This paper is dedicated to 14 acroteria parts of 10 sarcophagi found at towns of Vratsa and Pavlikeni, as well as villages of Gigen (ancient Oescus), Chavdarts and Baikal (all of them within the territory of the Roman province of Lower Moesia). They are all decorated with an image of a small child or a boy (following G. Bammes) lying on one side with crossed legs and head leaning on his arm. In his hand he can hold a wreath or a flaming torch put downwards. This personage has been labeled differently: a personification of death as sweet dream, Eros with torch, genius of death etc.

A fragment of marble acroterion from Oescus, considered as an import, depicts Eros figure with detailed features of his face and haircut. Its shape is close to sculpture in the round. The other acroteria from this group are made of limestone and are fan-shaped. Their images are carved in low relief and have stylized features. Some acroteria are preserved with their gable roof lids covered with tiles. They have the same date, form, style and iconography (pediment decorated with Medusa's head and acroteria filled with palmette and Eros figure) as some of the sarcophagi from Roman cities of Romula and Aphrodisias.

These observations allow us to assume that in the Roman province of Lower Moesia there were stonemasonry workshops for limestone sarcophagi, dated to the late 2nd – early 3rd c. AD. They were possibly inspired by Asia Minor's production by copying the form of their lids and their iconography.

KEYWORDS

Eros, personification, Roman Provincial Art, sarcophagi, ateliers

---

Капаците на саркофази, в частност техните акротерии, често остават извън ползването на изследователите на римското изкуство, когато са намерени без сигурен контекст. Интересът на учените обикновено е насочен към богатите релефни сцени с митологични сюжети, скулптирани върху коритото на тези произведения на каменната пластика. Имайки предвид тази особеност на състоянието на проучванията, в настоящето изследване ще поставим акцент върху една интересна група паметници. Става въпрос за 14 акротерия, част от 10 римски саркофага, открити в съвременните градове Враца и Павликени, както и в селата Гиген (ант. Ескус), Байкал и Чавдарци, част от някогашната римската провинция Долна Мизия. В някои случаи те са запазени заедно с

техните капази, благодарение на което бихме могли да направим конкретни наблюдения относно съчетаването на иконографските им схеми, стила и датировка им. От особена важност е дебатът дали в отделни случаи става дума за наличие на импортни паметници, или за функционирането на местни ателиета, които са имитирали продукцията на малоазийски майстори.

Общото между тези паметници е пресъздаденият върху тях персонаж, назоваван с различни имена – Ерос с факел, Гений на смъртта, персонификация на смъртта като сладък сън¹ и др. Образът му е претворяван в кръгла скулптура и релеф, и има надгробен контекст. Многобройни са изследванията върху неговата иконография и семантика в римското провинциално изкуство, поради което няма да се спираме подробно върху тях. Накратко, става въпрос за фигура на малко голо момче, изправено, анфас, с кръстосан отпред ляв или десен крак. Главата му е сведена към лявото или дясното рамо, а очите му са притворени. Той често е изобразяван с криле, облегат върху обърнат надолу запален факел (Uhl 1979, 62, nos 60–61, Taf. 26; Kolšek 1991; Dobre 2011, 49–51; Šmid 2015; Милчева 2017, 42–43; Aristodemou 2021; Анастасова 2021, 15–16; 2022; 2023, 21–23; 2025).

Наблюденията на Годфрид Бамес относно пропорциите на човешкото тялото при различните възрастови групи показват, че съотношението глава:тяло е както следва (Bammes 1917, 122–132, figs 115–118/1):

- при малки деца на възраст ок. 2–5 г. – от 1:5 до 1:5,5;
- при деца на възраст 6 г. – от 1:5,5 до 1:6,25;
- при момчета в предпубертетна възраст (7–12 г.) – от 1:6,5 до 1:7;
- при момчета на възраст 12–15 г. (младежи) – 1:7;
- при младежи на възраст 15–17 г. – 1:7,5 и т.н.

Следвайки тези наблюдения на Г. Бамес, при паметниците от Долна Мизия можем да разграничим два вида изображения върху въпросните акротерии на саркофази – на малко момченце (2–5 г.) и на момче на възраст 7–12 години, тъй като не е известно изображение при което съотношението глава:тяло да е по-голямо от 1:6,5.

В следващите редове ще обсъдим малко по-различна иконографска схема, при която е запазено характерното кръстосване на краката в областта на глезените, но Еросът е излегнат на лявата или на дясната си страна. Когато тялото му е обърнато наляво, главата е облеганата върху дланта на свитата лява ръка, а в изнесената пред тялото дясна ръка той държи венец или факел. При варианта с излегната надясно фигура, свита е дясната ръка. Обикновено върху капаците на саркофази, Еросът присъства при две огледални изображения, разположени върху дългата им страна.

Фрагментите от с. Чавдарци са открити в гробница заедно с части от други два саркофага, бази с надписи на латински и надгробни статуи (Филов 1913, 316–322). Тези от Враца и Павликени са били положени в надгробни могили (Бучински 1973, 15; Цончев 1935, 455), а останалите ни примери са случайни находки. Въпреки това техният надгробен контекст е неоспорим.

Наблюдения върху акротериите на саркофази с изображение на персонификацията на смъртта от провинция Долна Мизия

Концентрация на акротерии с цитираната иконография имаме от Ескус (9 бр.)² (Борисова-Кацарова 2005, 69, обр. 2; Ковачева 2018, 40–44, фиг. 44 а–е, 46–49) и с. Чавдарци (2 бр.) (Филов

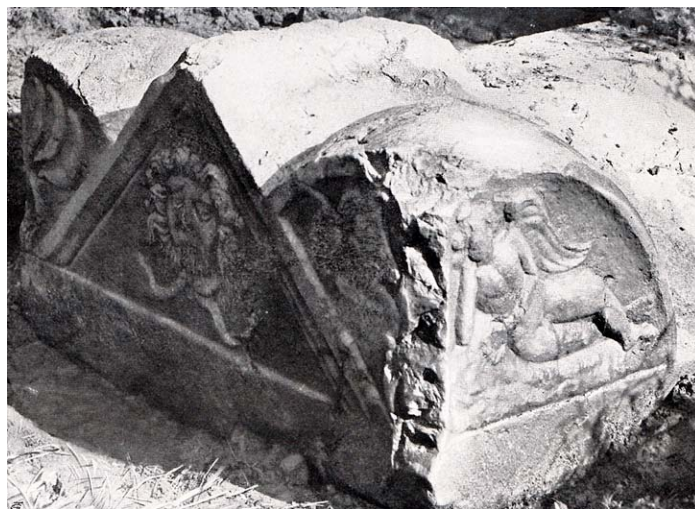
---

1 Иконографията на Ерос с факел е разгледана като събирателен образ на идеята за смъртта като сладък сън. Пресъздаването на абстрактната концепция за края на живота в човешки облик, позволява да определим персонажа и като персонификация на смъртта. Вж.: Анастасова 2022; 2025.

2 От Ескус са ни известни още два акротерия със същата иконография, запазени заедно с част от капака на саркофаг. Паметникът е непубликуван и се намира в лапидариума на Националния исторически музей – София.

Обр. 1. Акротерий, част от варовиков саркофаг от Враца (по Бучински 1973, 15, обр. 1)

Обр. 2. Капак от саркофаг от с. Байкал (по Торбатов 2015, обр. 6)

а

б

в

г

д

е

Обр. 3. Капак от варовиков саркофаг от Ескус (по Ковачева 2018, фиг. 44 а–е)

1913, 321), докато паметниците от Враца (Бучински 1973, 15, обр. 1), с. Байкал (Торбатов 2015, обр. 6) и Павликени (Цончев 1935, 455, обр. 274–275) са единични находки.

В следващите редове накратко ще представим четиринадесетте изображения и ще обсъдим техните иконографски особености:

Кат. № 1 (обр. 1). Акротерий от Враца. Варовик. Крилатото голо момче е излегнато на ля-

Обр. 4. Акротерий, част от импортен саркофаг от Ескус (по Ковачева 2014, 73, № 56)

а

б

Обр. 5. Акротерии, част от варовиков саркофаг от Ескус (по Ковачева 2018, фиг. 47 а–б)

Обр. 6. Акротерий, част от варовиков саркофаг от Ескус (по Ковачева 2018, фиг. 48)

Наблюдения върху група капаци на саркофази от провинция Долна Мизия (II–III в.)

вата си страна върху дюшек, а краката му са отчупени. Фигурата има скъсени пропорции. Лицето му е без подробности, а фризурата е къса и обемна. Главата му е подпряна върху лявата му ръка. Дясната му ръка е поставена пред тялото, а в нея той държи венец (Бучински 1973, 15, обр. 1).

Кат. № 2 (обр. 2). Акротерий от с. Байкал (община Долна Митрополия, област Плевен), запазен заедно с капака на саркофага (Торбатов 2015, обр. 6). Крилатото голо момче е излегнато на дясната си страна върху дюшек, а краката му са кръстосани в областта на глезените. Фигурата има неправилни пропорции. Лицето е без подробности. Фризурата му е обемна, но обобщено представена. Дясната му ръка е свита и поднесена към главата. Лявата ръка е изнесена пред тялото, а в нея той държи венец.

Кат. №№ 3.1–3.3 (обр. 3.а–е). Три акротерия, запазени заедно с капака на саркофага (обр. 3.а–б, е), намерени при с. Гиген (ант. Ескус). Варовик. **Кат. №№ 3.1–3.2** (обр. 3.в, д). Крилатият детски персонаж носи хламида; излегнат е на дясната си страна върху дюшек, а краката му са кръстосани при глезените. Тялото му има скъсени пропорции. Върху лицето му са отбелязани очите, носа и устните. Фризурата е къса и необемна. Дясната му ръка е свита и поднесена към лицето. В лявата ръка, поставена пред тялото, държи обърнат надолу запален факел (Ковачева 2018, 40, фиг. 44.в, д). **Кат. № 3.3** (обр. 3.г). Крилатата детска фигура е изобразена гола, излегната на лявата страна върху дюшек, с кръстосани при глезените крака. Тялото е представено обобщено. Лицето и горната част на торса не са запазени. С дясната си ръка държи стилизиран факел. Обр. 3.в и обр. 3.г са огледално изобразени върху акротериите на една от дългите страни на капака (Ковачева 2018, 41, фиг. 44.г).

Кат. № 4 (обр. 4). Акротерий от с. Гиген (ант. Ескус). Мрамор. Запазена е главата, лявата ръка и горната част от торса на детска фигура, излегната наляво, наметната с хламида. Крилете са ажурно оформени, с отбелязани пера. Главата е сведена надолу. Лицето е прецизно моделирано с ниско чело, притворени очи, къс нос и малки устни. Фризурата е къса, с богато представени охлювидни къдрици. Лявата му ръка е свита в лакътя и е поднесена към главата (Ковачева 2018, 42, фиг. 46).

Кат. №№ 5.1–5.2 (обр. 5.а–б). Два акротерия от с. Гиген (ант. Ескус), вероятно част от един и същ капак на саркофаг. Варовик. **Кат. № 5.1** (обр. 5.а) Крилатото момче е изобразено голо, излегнато наляво върху дюшек, с кръстосани при глезените крака. Отчупени са стъпалата и е повредено лицето му. Фигурата му е непропорционална. Фризурата е къса и недетайлно оформена. Лявата ръка е свита и поднесена към лицето. Дясната ръка е поставена върху дюшека, а в нея той държи факел, обърнат надолу (Ковачева 2018, 43, фиг. 47.а). При **Кат. № 5.2** (обр. 5.б) персонажът е огледално представен спрямо **Кат. № 5.1**; той носи хламида, а тялото и фризурата му са по-детайлно изсечени. Ясно очертан е обърнатият надолу и поднесен встрани запален факел, който той държи с лявата си ръка (Ковачева 2018, 43, фиг. 47.б).

Кат. № 6 (обр. 6). Акротерий от с. Гиген (ант. Ескус). Варовик. Крилатият детски персонаж е гол, излегнат на дясната си страна върху дюшек, с кръстосани при глезените крака. Тялото му има скъсени пропорции. Отбелязани са чертите на лицето и късата му фризура. Главата е подпряна върху дясната му ръка, а лявата е представена пред корема (Ковачева 2018, 43, фиг. 48).

Кат. № 7 (обр. 7). Акротерий от с. Гиген (ант. Ескус). Варовик. Позата на изобразеното голо момче съвпада с тази на **Кат. № 6** (Ковачева 2018, 44, фиг. 49). Тялото му има неправилни пропорции, а в лявата си ръка държи венец.

Кат. № 8³. Акротерий от с. Гиген (ант. Ескус). Варовик. Крилатият детски образ е гол, излегнат на лявата си страна върху дюшек, с кръстосани при глезените крака. Лявата му ръка е свита и поднесена към лицето, докато дясната е поставена върху дюшека. В нея той държи венец,

---

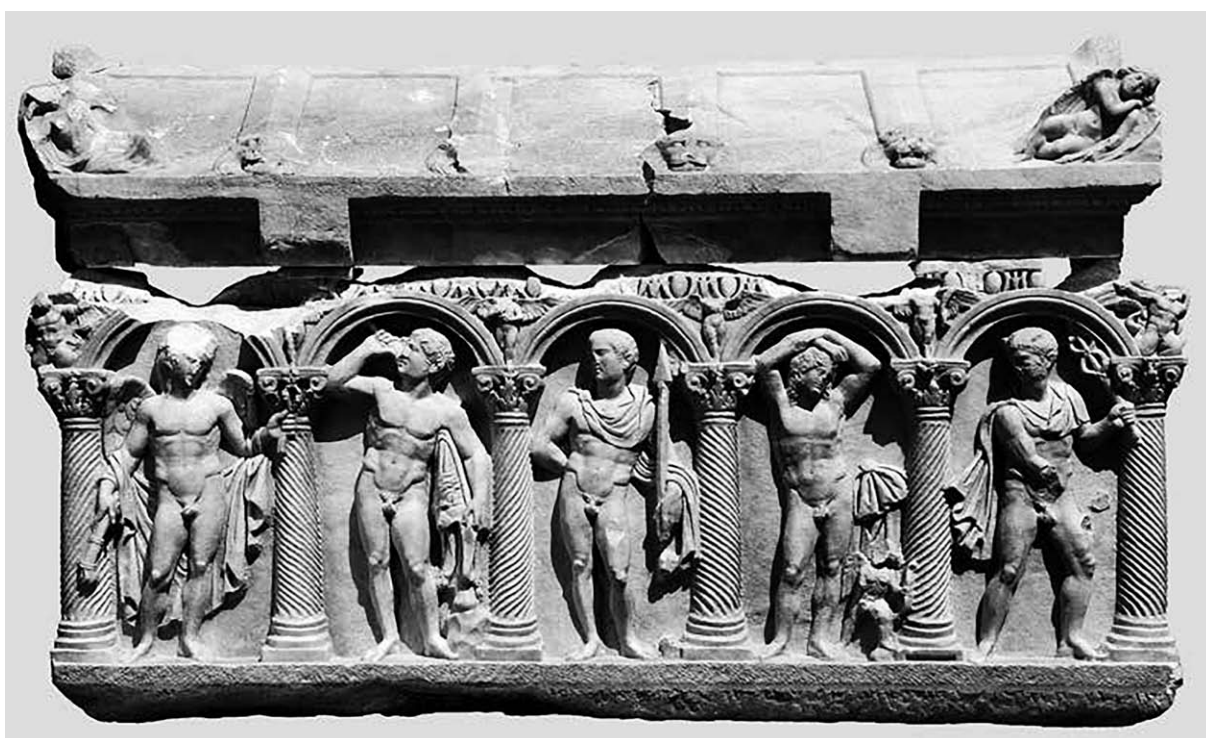
3 Не разполагаме с качествена снимка на паметника.

Обр. 7. Акротерий, част от варовиков саркофаг от Ескус (по Ковачева 2018, фиг. 49)

Обр. 8. Капак на варовиков саркофаг от Павликени (по Цончев 1935, 456, обр. 274–275)

Обр. 9. Римски саркофаг от Tripolis ad Maeandrum (по Duman, Ogus 2021, 128, fig. 3)

от който излизат лъчи (Борисова-Кацарова 2005, 68–69, обр. 2).

Кат. №№ 9.1–9.2⁴. Два акротерия от с. Чавдарци⁵ (община Ловеч, област Ловеч). Предста-

4 За съжаление не разполагаме със снимки на двата артефакта.

5 Старото име на селото, споменато в публикацията на Филов (1913 г.), е Лъджане.

Наблюдения върху група капаци на саркофази от провинция Долна Мизия (II–III в.)

вените персонажите (**Кат. № 9.1–9.2**) са идентични – излегнати „върху лъвска кожа, с венец и обърната надолу факла в ръцете“ (Филов 1913, 321).

Кат. № 10 (обр. 8). Акротерий от Павликени (област Велико Търново), запазен заедно с капака на саркофага. Варовик (Prochaska et al. 2025, fig. 2.5). Отчупени са стъпалата и лявата ръка на голата момчешка фигура, излегната наляво. Краката са били кръстосани. Лицето, фризура и тялото имат обобщени черти. Дясната ръка сякаш е вдигната над главата.

Като обобщение на каталога може да се каже, че фигурата на Ерос–дете присъства върху три акротерия с лице откъм дългата страна на капак на саркофаг от Ескус (**Кат. № 3**, обр. 3.в–д). Четвъртият акротерий не е добре запазен, но вероятно и върху него е бил представен същият образ. Въпреки това е възможно при останалите паметници от Долна Мизия, фигурата му да е красяла само два от ъгловите елементи на капака. Еросът е представен като малко дете и върху **Кат. №№ 4, 6, 8**, също открити в Ескус.

Вниманието ни в тази група е привлечено от частично запазен акротерий, открит в Ескус (**Кат. № 4**, обр. 4). Скулпторът с особено майсторство е моделирал чертите на унесения в сън Ерос–дете. Очите му са покрити от широки клепачи, носът е къс, а устните са малки и притворени. Фризура му е лишена от обем, но е реалистично представена чрез поредица от къдрици с охлювиден завършек, подчертани със свредел. Главата е сведена към лявото рамо и е подпряна върху дланта на лявата му ръка. Крилете му са ажурно представени, а перата им са едва маркирани по краищата им. Върху раменете му е прихваната хламида (Ковачева 2014, 73, № 56; 2018, 42, фиг. 46). В иконографско отношение този паметник следва популярната иконография на Ерос, пресъздадена и върху капака на саркофаг от *Tripolis ad Maeandrum* (обр. 9) (Duman, Ogus 2021, 128, fig. 3).

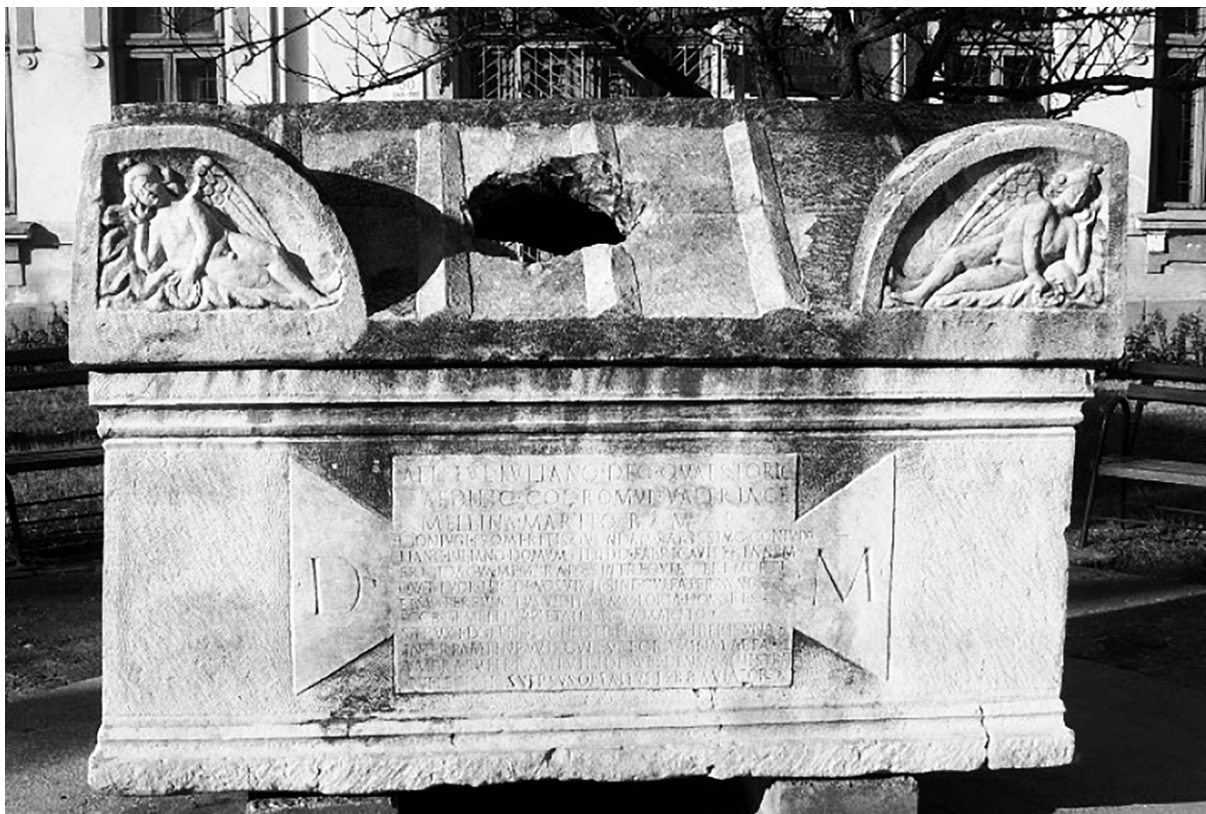
Имайки предвид високите художествени качества на това произведение на континенталногръцко или източногръцко ателие (Ковачева 2014, 73, № 56; 2018, 42, № 46), ще сравним чертите му спрямо останалите акротерии със сходна иконография от провинция Долна Мизия. Те възпроизвеждат в нисък релеф обобщената фигура на Ерос представен като малко дете или момче, излегнат на една страна върху неравна повърхност, интерпретирана като дюшек (Ковачева 2018, 41, 43–44, фиг. 44.в–д, 47–49). Главата му също е подпряна върху дланта на лявата или дясната му ръка. При някои изображения той държи венец (Борисова-Кацарова 2005, 69, обр. 2; Ковачева 2018, фиг. 49), който се тълкува като символ на победата над смъртта (Congrad 2004, 93), или обърнат надолу запален факел (Ковачева 2018, фиг. 44.в–д, 47.а–б) – алегория за края на човешкия живот (Dobre 2011, 50). Тези елементи са съчетани единствено върху паметниците от с. Чавдарци, според Б. Филов (Филов 1913, 321). В някои случаи подробно са оформени чертите на лицето и фризура му (Ковачева 2018, 40–41, 43, фиг. 44.в, д, 48), за разлика от **Кат. №№ 1–2, 6–8, 10** (обр. 1–2, 6–8), при които те са стилизирани или отсъстват. Крилете на отделните фигури са плитко гравирани и на места са допълнени с издължени пера (**Кат. №№ 1–3, 5–6**; обр. 1–3, 5–6), за разлика от ажурното им скулптиране при вносният екземпляр от Ескус (**Кат. № 4**; обр. 4).

Върху раменете на Ероса в някои случаи е прихваната хламида (Ковачева 2018, фиг. 44.в–д, 47.б).

При един от долномизийските екземпляри схемата не е точно възпроизведена – върху капака на саркофаг от Павликени Еросът сякаш е поднесъл дясната си ръка над главата.

Особености на разглежданите капаци на саркофази от провинция Долна Мизия

Капаците на саркофазите от Враца, с. Гиген, с. Байкал и Павликени наподобяват двускатен покрив (Цончев 1935, 455, обр. 274; Бучински 1973, 15; Борисова-Кацарова 2005, обр. 1; Торбатов

Обр. 10. Римски саркофаг от Rotula (по Filip 2024, 242, fig. 5)

2015, обр. 6; Ковачева 2018, фиг. 44.а), съчетан с големи акротерии с форма на разтворено ветрило. При тези от Враца и от с. Гиген личат и керемидите (тегули и имбрици), които ги покриват (Бучински 1973, 15; Ковачева 2018, 44.а). Навярно покритията на останалите паметници са били решени по същия начин.

Височината на отделните акротерии варира от 0,57 m (Бучински 1973, 15) до 0,66–0,82 m (Борисова-Кацарова 2005, 68; Ковачева 2018, 43–44), а в случаите, в които те са запазени заедно с капците им личи, че са с почти еднаква височина.

Прави впечатление, че запазените покрития на коментираните саркофази имат сходна форма, но различно оформена рамка. Фронтонът им напомня на равнобедрен триъгълник, който съдържа прав ъгъл в горната си част. Този от Ескус (**Кат. № 3**; обр. 3.а–б, е) има сложно профилирана рамка, съставена от няколко успоредни линии с различно сечение (Ковачева 2018, фиг. 44.а–е), които следват външната линия на фронтоната и акротериите. Въпреки това при **Кат. №№ 2 и 8** е предпочетено по-просто оформление. Този начин на изпълнение е присъщ и за други капаци на саркофази от Ескус (Шкорпил 1905, Табл. CV, №№ 2–4; Ковачева 2018, 42, фиг. 45), част от които не са декорирани (Ковачева 1968, 67–69). В същия стил е изсечен и един от саркофазите от с. Чавдарци (Мънзова 1978, 80).

Фронтонът на **Кат. №№ 2–3, 10** (обр. 2–3, 8) е декориран с лика на Медуза, изпълнен в неособено висок релеф. Той се отличава с месесто лице и подробно оформени детайли. Единствено при Павликенския паметник лицето ѝ има по-нежни черти (обр. 8). Вълнистата ѝ фризура завършва със стилизирани змийски глави, а под брадичката ѝ е добавен и т.нар. „Херкулесов възел“, разпознаваем елемент от нейната иконография (Ковачева 2018, 44). Идентичното изпълнение показва добро познаване на конвенционалната схема, предпочетена и при други римски надгробни паметници от България (Ferri 1933, fig. 492; Димитров 1942, 79–80; Милчева 2017, 53–54).

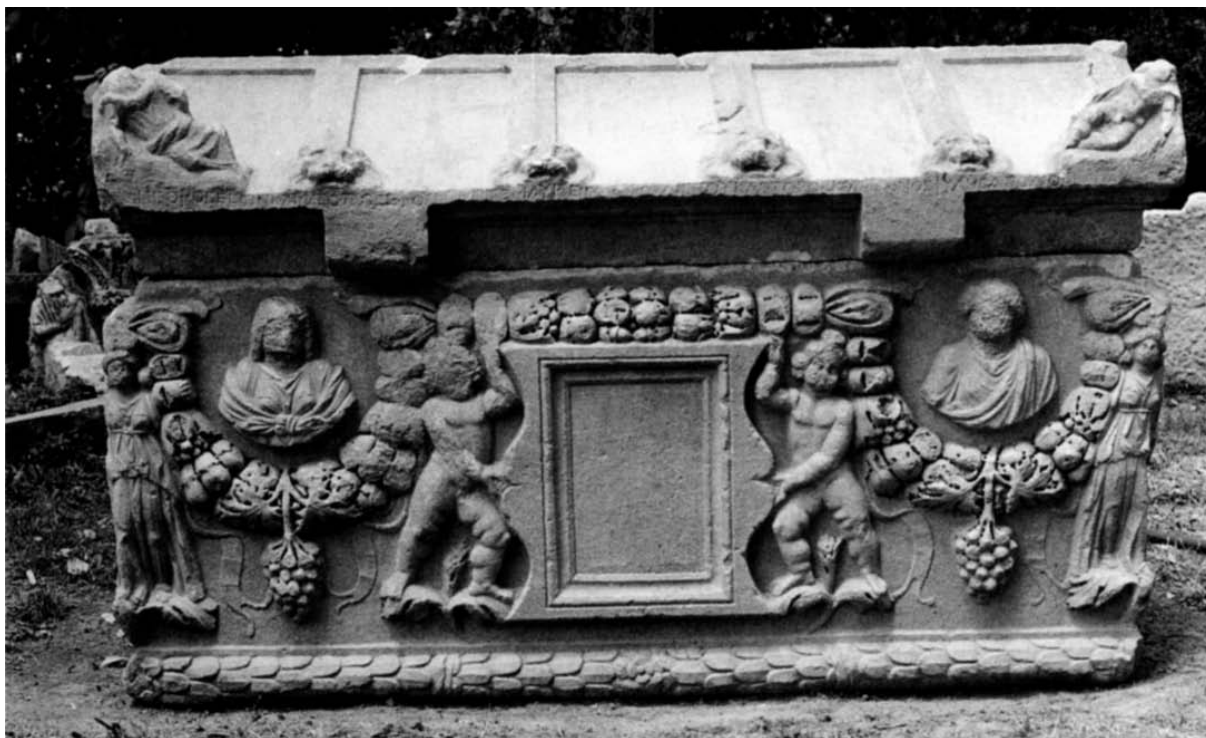
Обр. 11. Римски саркофаг от Рациария, изчезнал отдавна (по Dimitrov 2019, 124, fig. 26)

Трилистните палмети изсечени върху акротериите, разположени от двете страни на фронтоната на Кат. №№ 2–3, 10, имат различен стил. Върху паметника от Ескус (обр. 3.б, е) листата им са красиви и широки, със спираловиден завършек (Ковачева 2018, фиг. 44.е). При капака от Павликени (обр. 8) листата на палметите са тънки, но пластично представени, докато тези върху образаца от с. Байкал (обр. 2) наподобяват обикновена дъга.

Въпросните двускатни покриви с керемиди, съчетани с големи акротерии, са считани за елемент от продукцията на малоазийските ателиета (Koch 1993, 137). По сходен начин са решени покритията на няколко саркофага от Рациария (Dimitrov 2019, 118) и от Дуросторум (Ferri 1933, fig. 492). Акротериите на последния паметник също носят образа на персонификацията на смъртта – детска фигура, в разкрячен стоеж, с факел поднесен нагоре. Скъсените пропорции на тялото му свидетелстват за изработка след средата на III в., навярно от местен майстор.

Малко по-различна композиция ни представя друг саркофаг от Ескус, върху чийто фронтон е изсечен конник (Тракийският конник?), а върху прилежащия му акротерий – фигурите на Леда с делфин и Гения на смъртта (Борисова-Кацарова 2005, 68–69). Изобразяването на починалия като конник върху стелата от Горна Бешовица и урната от Долна Бешовица (Анастасова 2021, 12–14), позволява да предложим идентична интерпретация и за персонажа от фронтоната. Иконографията на Леда напомня тази на nereida, яздеца делфин, представена върху атически саркофаг от Одесос, датиран в първите десетилетия на III в. (Иванов 2002, 264, фиг. 3).

От всичко казано дотук можем да приемем, че капациите от Ескус, с. Байкал и Павликени

Обр. 12. Римски саркофаг от Aphrodisias (no Chaniotis 2004, 405, fig. 20)

(Кат. №№ 2–3, 10; обр. 2–3, 8) следват общ модел, с идентична форма и декорация, допълнен с индивидуално оформена рамка.

Импортни саркофази или местно производство?

Сходствата между акротерия на саркофага от *Tripolis ad Maeandrum* и Кат. № 4 (обр. 4) потвърждават тезата на Т. Ковачева за импортния произход на този паметник от Ескус. От друга страна, останалите акротерии и прилежащите им капаци от провинция Долна Мизия, се отличават с еднаква форма, сходен стил и повтаряща се иконография, което позволява да допуснем, че са изработени в местни каменоделски ателиета. Данните за материала, от който са направени, потвърждават това мнение. Единствено фрагментът от импортен саркофаг от Ескус е изсечен от бял мрамор (Ковачева 2018, 42, фиг. 46), докато тези от Враца, Павликени и останалите от Ескус са от варовик⁶ (Бучински 1973, 15; Борисова-Кацарова 2005, 68; Ковачева 2018, фиг. 44, 47–49; Prochaska et al. 2025, fig. 2.5). От Ескус имаме данни и за други саркофази, произведени от същия вид камък (Ковачева 2018, 39, 42, фиг. 42, 45). Част от тях имат сходни декоративни елементи с екземплярите от с. Байкал, Ескус и Павликени (Кат. №№ 2–3, 10; обр. 2–3, 8) (глава на Медуза и палмети), докато останалите са лишени от украса (Ковачева 1968, 67–69).

Наред с това върху два от паметниците от с. Гиген (ант. Ескус), личи почерка на различни майстори. Това е видимо при оформяне на чертите на лицето на Медуза (Ковачева 2018, 41), както и при предаване на извивките на телата на Еросите (Кат. № 5.1–5.2; обр. 5).

Концентрацията на саркофази от варовик, открити на територията на Ескус, потвърждава мнението ни за наличие на каменоделски ателиета в този римски град. Навярно такива работилници е имало и в околностите на днешните градове Враца и Павликени. Общата форма и иконог-

6 Към момента нямаме информация за материала, от който е изработен капакът от с. Байкал.

Наблюдения върху група капаци на саркофази от провинция Долна Мизия (II–III в.)

рафия на капациите, обогатени с разнообразни рамки, отразяват възможностите на долномизийските майстори, но и индивидуалните предпочитания на техните клиенти.

Паралели

Най-точен паралел на разгледаната група паметници от провинция Долна Мизия откриваме при саркофаг от *Romula*, провинция Дакия (обр. 10). Иконографията и формата на покритието му са идентични с **Кат. №№ 2–3, 10**. Въз основа на запазените надписи, той е датиран в началото на III в. (Tudor 1968, 31–32, fig. 33; 1978, 403, fig. 119; Filip 2024), но също и в края на II – началото на III в. (Pippidi, Russu 1977, 162, no. 357). Част от проучвателите смятат, че формата на паметника намира паралели сред продукцията на малоазийските ателиети (Koch, Sichtermann 1982, 341, no. 361; Koch 1993, 137), докато други го считат за импорт от варовиковите кариери южно от р. Дунав⁷ (Tudor 1968, 31, Abb. 33; 1978, 403, fig. 119).

От територията на Рациария (провинция Горна Мизия) са ни известни два примера за подобен капак на саркофаг – непубликуван паметник, изложен в лапидариума на НИМ и саркофаг (обр. 11), който отдавна е изчезнал (Dimitrov 2019, 123, fig. 26). Въпреки това е видно, че двускатният им покрив и прилежащите им акротерии са идентични с вече споменатите примери от Дакия и Долна Мизия.

Най-голямо сходство сред продукцията от Мала Азия откриваме при колонните саркофази от *Tyros* (Koch 2001, 273, Res. 114) и *Tripolis ad Maeandrum* (Duman, Ogus 2021, 148–150)⁸, както и поредицата гирляндни саркофази от *Aphrodisias* (обр. 12) (Turnbow 2011, S-10, Pl. 157, S-109/112, Pl. 71, S-138, Pl. 75, S-310, Pl. 219, S-455, Pl. 133, S-460–465, Pl. 225, S-462/464, Pl. 228, S-467, Pl. 237, S-548, Pl. 201, S-709, Pl. 238, S-715, Pl. 245, S-716, Pl. 246). Въз основа на надписите им, част от тях могат да се датират в началото на III в. или най-общо в III в. (Ratté, Smith 2004, 177–178, figs 36, 39; Chaniotis 2004, 403–405, 409).

Популярността на въпросната иконографска схема сред малоазийските саркофази утвърждава тезата, че именно източноръцки прототип е вдъхновил долномизийските майстори, изработващи подобни паметници от варовик. Всички посочени паралели от Мала Азия се отнасят най-общо към III в. или към края на II – началото на III в. и отразяват определена мода при изработване на саркофазите, която отчасти е представена и сред образците от Долна Мизия.

Датировка на паметниците от провинция Долна Мизия

Фрагментът от импортен саркофаг от Ескус е датиран най-общо във II в. (Бънов 2000, 37, № 111; Ковачева 2014, 73, № 56). В опит да стесним датировката му ще отбележим, че при оформянето на къдриците, ъгълчетата на устните и носа на Ероса не се забелязва широка употреба на свредел, а фризура му не е така обемна, както при скулптурите от времето на Северите (Колева 2017, 104–105). Добър паралел на стила му откриваме при скулптура от Kunsthistorisches museum във Виена (<https://lupa.at/31234>). Имайки предвид скулптирането на фигурите на Ерос върху паметниците от *Tripolis ad Maeandrum* (края на II – началото на III в.) и *Aphrodisias* (III в.), можем да предположим, че нашият екземпляр е малко по-ранен от тях и е създаден към третата четвърт на II в.

Що се отнася до **Кат. № 1** от Враца (обр. 1), предложена е дата във II в. (Бучински 1973, 16),

⁷ Градът се намира недалеч от Ескус, макар и на север от р. Дунав.

⁸ В абстракта на статията авторите датират саркофага в края на II – началото на III в., а в текста те са предложили дата в първа половина на III в.

а Кат. № 2 от с. Байкал (обр. 2) и Кат. № 8 (от Ескус) са считани като продукция на едно и също ателие, работило през първата половина на III в. (Борисова-Кацарова 2005, 69). За останалите образци нямаме данни.

Отчитайки начина на представяне на Еросите върху акротериите (винаги откъм дългата страна на капациите) на въпросните саркофази от Долна Мизия, можем да направим следните наблюдения. Изображенията от Враца (Кат. № 1, обр. 1), Ескус (Кат. №№ 6–7, обр. 6–7), с. Байкал (Кат. № 2, обр. 2) и Павликени (Кат. № 10, обр. 8) се отличават с обобщени черти и непропорционално представяне на главата, шията, ръцете, торса или долна половина от тялото. Фризурата често е предадена като обемна маса. Стилът на тези фигури намира общо с композицията на вече споменатия варовиков саркофаг от с. Чавдарци, изработен в първата четвърт на III в. (Мънзова 1978, 80) и синхронен с примерите от Дакия и Мала Азия.

Наблюденията върху стила на римските надгробни стели, открити в Сердика, показват че от началото на III в. фигурите започват да губят предишните си изящни черти, а след средата на III в. се превръщат в силно шаблонизирани образи, без допълнителни подробности (Иванов 2010, 396). Следвайки тази теза можем да потвърдим, че коментираната група паметници от провинция Долна Мизия, е изработена в началото на III в. Нещо повече, при три от фрагментите от Ескус майсторът е представил подробно лицата на Еросите, а телата им имат по-плавни извивки (Кат. №№ 3.в, д, 5.2), което позволява да предположим, че са изработени малко по-рано от останалите в групата, т.е. към края на II в.

Коритото на въпросните саркофази от Долна Мизия, по всяка вероятност е било допълнено с *tabula ansata* или е имало гладки страни, следвайки тенденцията, представена върху вече споменатите примери от Рациария, Ескус, Дуросторум и *Romula*. Дискусионен остава въпросът дали изсеченият върху акротериите образ е уместен само за саркофази на деца или и такива на възрастни хора; или подобна зависимост не е съществувала.

От всичко казано дотук можем да приемем, че в района на античния Ескус, както и на съвременните градове Враца и Павликени, е имало ателиета, изработващи саркофази от варовик, с двускатното покритие и големи акротерии с образа на Ерос излегнат на една страна, намиращи близки паралели сред продукцията от Мала Азия. Навярно вносът на импортни саркофази от Изток, засвидетелстван и чрез един от паметници от Ескус, е довел до възпроизвеждане на част от елементите им сред продукцията на местните работилници. Всички те отразяват определена мода сред саркофазите, характерна за източните части на Римската империя, в периода края на II – началото на III в.

Използвана литература

- Анастасова, Е. 2021. Паметникът от Долна Бешовица в контекста на римското изкуство на Долна Мизия. В Делев, П., Ботева-Боянова, Д., Грозданова, Л. (ред.) *Jubilaus VIII.2. Завръщане към изворите*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 9–23.
- Анастасова, Е. 2022. За изображението на Ерос с факел върху надгробен паметник от градската територия на Рациария. В Хрисимов, Н., Георгиев, С. (ред.) *Мартенски студентски четения VIII*. Сборник с материали от Единадесета студентска научна конференция във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 13–25.
- Анастасова, Е. 2023. *Персонализацията в римското изкуство от територията на България (I–III в.)*. Автореферат на дисертация за присъждане на образователна и научна степен доктор по

Наблюдения върху група капаци на саркофази от провинция Долна Мизия (II–III в.)

научната специалност Изкуствознание и изобразителни изкуства, професионално направление 8.1: Теория на изкуствата. София.

- Анастасова, Е. 2025. Паметници на кръглата скулптура с образа на персонификацията на смъртта от територията на днешна България (I–III в.). В *VIII Младежка научна конференция Изкуство и контекст*. София 25–26 февруари, 2025. София: Дайрект Сървисиз ООД, 436–452.
- Борисова-Кацарова, И. 2005. Един саркофаг с изображение на конник от Ulpia Oescus. In Стоянов, Т., Ангелова, С., Лозанов, И. (ред.) *Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Ludmili Getov* (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Suppl. IV). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 68–72.
- Бънов, П. 2000. *Каталог. Исторически музей Плевен*. Плевен: Резон.
- Бучински, Д. 1973. Фрагмент от саркофаг от Враца. *Музеи и паметници на културата* XIII.1, 15.
- Димитров, Д. 1942. *Надгробните плочи от римско време в Северна България*. София: Държавна печатница.
- Ковачева, Т. 1968. Новооткрити гробове от Ескус. *Археология* X.4, 67–71.
- Ковачева, Т. 2014. *Каталог. Избрани скулптурни паметници от Регионален исторически музей – Плевен*. Велико Търново: Слово.
- Ковачева, Т. 2018. Римска каменна скулптура от Улпия Ескус. In Попов, В., Лаков, П., Минчев, М. (ред.) *Мизия от древността до днес I*. Плевен: Регионален исторически музей – Плевен, 15–50.
- Колева, М. 2017. *Римска идеална скулптура от България*. София: Дайрект Сървисиз.
- Милчева, Р. 2017. *Гирляндни остотеки по долината на Средна и Долна Струма*. Фабер: Велико Търново.
- Мънзова, Л. 1978. *Антична скулптура в България*. София: Септември.
- Иванов, М. 2002. Импортни саркофази от България II–III в. Производствени центрове, хронология и пътища на разпространение. *Годишник на Археологическия институт с музей – БАН II*, 262–273.
- Иванов, М. 2010. Надгробни плочи с релефни изображения от Serdica и хинтерланда на прехода към Късната античност (последната четвърт на III в. – началото на IV в.). In Гетов, Л., Стоянов, Т., Пенчева, Е., Лозанов, И. (ред.) *Stephanos Archaeologicos in honorem Professoris Stefcae Angelova* (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Suppl. V). Велико Търново: Фабер, 375–403.
- Торбатов, С. 2015. Palatium/Palatiolum (античното селище при с. Байкал, Плевенско). *Bulgarian e-Journal of Archaeology* 5.1, 15–36.
- Филов, Б. 1913. Разкопки при Лъджане. *Известия на Българското археологическо дружество* III, 316–323.
- Цончев, Д. 1935. Новооткрити старини. Павликени. *Известия на Българския археологически институт* VIII, 455–456.
- Шкорпил, К. 1905. Некоторые из дорог восточной Болгарии. Абоба – Плиска. *Известия Русского археологического института в Константинополе* X, 443–502.
- Aristodemou, G. 2021. Eros Figures in the Iconography of Death. Some Notes on Funerary Monuments from Macedonia during the Roman Period. In Vives-Ferrándiz Sánchez, L. (ed.) *Eternal Sadness: Representations of Death in Visual Culture from Antiquity to the Present Time* (Eikón/Imago 10). Madrid: Universidad Complutense de Madrid Facultad de Geografía e Historia Grupo de Investigación CAPIRE, 25–42. <https://revistas.ucm.es/index.php/EIKO/article/view/74134/4564456556727>
- Bammes, G. 2017. *The Complete Guide to Anatomy for Artists and Illustrators*. Kent: Search Press.

- Chaniotis, A. 2004. New Inscriptions from Aphrodisias (1995–2001). *American Journal of Archaeology* 108.3, 377–416. <https://www.jstor.org/stable/40025759>
- Conrad, S. 2004. *Die Grabstelen aus Moesia Inferior: Untersuchungen zu Chronologie, Typologie und Ikonografie*. Leipzig: Casa Libri.
- Dimitrov, Z. 2019. Colonia Ulpia Traiana Ratiaria – Data from Sarcophagi Owners, Tomb Complexes, Decoration. In Porod, B., Scherres, P. (Hrsg.) *Der Stifter und sein Monument. Gesellschaft – Ikonographie – Chronologie*. Akten des 15. Internationalen Kolloquiums zum Provinzialrömischen Kunstschaffen, 14. Bis 20 Juni 2017. Graz: Schild von Steier, 112–127.
- Dobre, A. 2011. The symbolism of the funerary art at Tomis in the Principate epoch (1st–3rd centuries A.D.). *Revista Română de Studii Eurasiatice* 1–2, 45–52.
- Duman, B., Oğus, E. 2021. A Mythological Sarcophagus from Tripolis, Asia Minor, and Its Implications for Practices of Sarcophagus Workshops. *Istanbuler Mitteilungen* 70, 123–154. <https://doi.org/10.34780/j9021z16>
- Ferri, S. 1933. *Arte romana sul Danubio: considerazioni sullo sviluppo, sulle derivazioni e sui caratteri dell'arte provinciale romana* (Biblioteca della Rivista Historia del “Popolo d'Italia” 3). Milano: Popolo d'Italia.
- Filip, G. 2024. Sarcophagus of Aelius Iulius Iulianus from Romula, an Expression of Roman Provincial Art and Poetry. In Tiberiu Rustoiu, G. (ed.) *Acta Musei Apulensis. Apulum* (Archaeologica et Antropologica LXI). Alba Iulia: Muzeul national al unirii, 231–245.
- Koch, G. 1993. *Sarkophage der Römischen Kaiserzeit*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Koch, G. 2001. *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*. Istanbul: Kanaat.
- Koch, G., Sichtermann, H. 1982. *Römische Sarkophage. Handbuch der Archäologie*. München: C.H. Beck.
- Kolšek, V. 1991. Die Todesgenien in Stadtbereich von Celeia. In Palágyi, S., Praznovszky, M. (eds) 2. *Internationales Kolloquium über Probleme des Provinzialrömischen Kunstschaffens*. Vorträge der Tagung in Veszprém, 14. Mai – 18. Mai 1991. Veszprém: Laczko Dezso Muzeum, 139–146.
- Pippidi, D., Russu, I. 1977. *Inscriptiones Daciae Romanae* II. Pars Meridionalis inter Danuvium et Carpatus Montes. București: Academiei Republicii Socialiste Romania.
- Prochaska, W., Anevlavi, V., Chakarov, K., Andreeva, P., Sutev, I. 2025. Archaeometric Investigations on the Significance of Limestones in the Roman Provinces of the Southern Lower Danube. – *Minerals* 15.3, 267. <https://doi.org/10.3390/min15030267>
- Ratté, C., Smith, R.R.R. 2004. Archaeological Research at Aphrodisias in Caria, 1999–2001. *American Journal of Archaeology* 108.2, 145–186. <https://www.jstor.org/stable/40025230>
- Šmid, K. 2015. The lost relief of the winged genius from Celje. In Janežič, M., Nadbath, B., Mulh, T., Žižek, I. (eds) *Proceedings of the 1st International Archaeological Conference, Ptuj, 8th and 9th October 2015* (Monografije CPA 6). Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 187–191.
- Tudor, D. 1968. *Romula*. București: Meridiane.
- Tudor, D. 1978. *Oltenia Romana*. București: Academiei Republicii Socialiste Romania.
- Turnbow, H. 2001. *Sarcophagi and Funerary Display in Roman Aphrodisias*. A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy Institute of Fine Arts New York University.
- Ubl, H. 1979. Die Skulpturen des Stadtgebietes von Aelium Cetium. *Corpus Signorum Imperii Romani (CSIR)*. Corpus der Skulpturen der Römischen Welt I.6. Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- <https://lupa.at/31234>. Visited: 25.11.2025.